

УДК 353.2

Ю. Г. Королюк,
доцент, кандидат фізико-математичних наук, докторант,
Національна академія державного управління при Президентіві України

КОНЦЕПЦІЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ В УПРАВЛІННІ РЕГІОНАЛЬНИМИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМИ СИСТЕМАМИ

У статті проаналізовано теоретико-методологічні засади категорії "якість життя" в аспекті управління регіональними соціально-економічними системами. Запропоновано модель системи регіонального управління якістю життя.

In the article we have analyzed theoretic and methodological bases of the category "life quality" in the regional social-economic systems governing aspect. We have suggested the model of the regional governing system of life quality.

*Ключові слова: рівень життя, якість життя, регіональна соціально-економічна система.
Key words: living standards, life quality, regional social-economic system.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ В ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

XXI століття, на думку багатьох вчених, є століттям якості. Якість життя у своєму багатовимірному сенсі займає роль сучасної парадигми цивілізованого розвитку [1]. Формування орієнтованої на задоволення інтересів і потреб індивіда соціальної політики є неможливим без забезпечення його свобод, розвитку, належного заробітку, соціальних стандартів тощо, що, в цілому, може визначатися двома категоріями — "рівень" та "якість життя". З іншого боку, роль влади у забезпеченні рівня та якості життя є визначальною, оскільки проблеми, які повинні вирішуватися, не під силу ринковим механізмам.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ, У ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНЕ РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, ЯКИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

Зростання інтересу до вивчення проблем якості життя почались у другій половині XX століття на Заході. Основним поштовхом слугував перехід до постіндустріальної стадії розвитку суспільства. Базовим принципом у становленні категорії "якість життя" стало визнання, окрім матеріальних, духовно-соціальних і культурних потреб індивіда. На даний час якість життя займає роль одного із ключових чинників національної конкурентоспроможності. Більше того, багато фінансових та міжнародних установ конкурентоспроможність країн на світовому ринку перевіряють, оцінюючи якість життя. Крім цього, якість життя визнано міжнародною спільнотою одним із головних показників, що характеризує розвиток країн і народів.

Проблеми оцінки рівня достатку та стандартів життя

знаходять своє відображення ще у працях Аристотеля, І. Канта, А. Сміта, К. Маркса та ін. Дослідження якості життя як економічної категорії здійснювалось Р. Ароном, Д. Беллом, А. Вінером, Г. Каном, Г. Маркузом, О. Тоффлером, Т. Шульцом та ін. Методології аналізу та оцінки категорії "якість життя" присвячені праці українських та російських учених: Л. Абалкіна, О. Бетінима, В. Бобкова, Б. Бойцова, В. Врублевського, Б. Герасимова, О. Грішнова, О. Докторовича, В. Дробишевої, Є. Задесеніца, С. Климко, Т. Котенко, С. Курганського, Е. Лібанової, Г. Лича, Є. Луценко, Н. Марущака, Н. Маркова, Л. Михайлова, Л. Ноздріна, К. Панкратової, О. Плахова, В. Семиноженка, А. Ткачева, В. Трощинського, Ф. Узунова, С. Чукута, А. Чухно, Р. Ягудіна та багато ін.

Однак, донині відкритими залишаються питання термінологічного та нормативно-правового становлення категорії "якість життя". Остаточного не визначено проблемне поле понятійного об'єкта дослідження: індивід, громада, соціум, соціальний клас, соціальна інфраструктура, середовище тощо. Залишаються відкритими проблеми змістовного та індикативного наповнення категорії "якість життя". Відсутній єдиний методологічний підхід до однозначної оцінки якості життя. Нерозробленим як у нормативному, так і у науково-теоретичному аспектах є питання місця та ролі категорії "якість життя" у процесах реалізації регіональної політики, суб'єкт-об'єктних підходах регіонального управління.

Метою роботи є аналіз теоретико-методологічних засад категорії "якість життя" в аспекті управління регіональними соціально-економічними системами.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Розкрити зміст поняття "якість життя" повною мірою неможливо без аналізу близької за змістом і часто вжива-

ної у науково-практичних та управлінських колах категорії "рівень життя".

У аналітичному матеріалі Центру макроекономічного аналізу і короткострокового прогнозування Російської академії наук [2] відзначено три ключових аспекти категорії "рівень життя": добробут населення, накопичення людського капіталу та рівень людського розвитку. Зазначена багатогранність поняття "рівень життя" знаходить своє відображення у концепції "людського розвитку" (Human Development Project), що широко використовується у міжнародних зіставленнях. Дана концепція визначає рівень життя рівнем добробуту (обсягом доходів і споживання), ступенем соціальної рівності (соціальних груп, статей, поколінь), можливістю людей брати участь у прийнятті політичних та економічних рішень.

Інші, часто вживані інтерпретації рівня життя є значно вужчими за своїм змістовним наповненням. "Рівень життя — це рівень споживання населенням матеріальних та духовних благ, ступінь задоволення потреб у них на певному рівні розвитку суспільства" [3]. "Рівень життя — це рівень і ступінь задоволення потреб населення у благах та послугах" [4]. "Рівень життя — грошова оцінка ресурсів, потрібних для забезпечення якості життя особи, соціальних груп і суспільства в цілому" [5, с. 26]. У роботі [6, с. 34] визначено, що основною категорією, співвідотною із рівнем життя, є дохід.

Вітчизняне нормативно-правове регулювання категорія "рівень життя" зведене до окремих несистемних згадувань даного поняття. Конституція України [7] тільки раз зазначає: "...пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом". Закон України "Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії" [8], у відповідності до Конституції, чітко пов'язує рівень життя із прожитковим мінімумом. У "Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року" [9] зазначено про вплив галузі житлового-комунального господарства на рівень життя населення.

Стан справ із нормативно-правовим регулюванням категорії "якість життя" є ще більш незадовільним. Так, згадування даного поняття у Законі України "Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007—2015 роки" [10] здійснено у аспекті інтерпретації якості життя як показника розвитку інформаційного суспільства. У Законі України "Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії" [8] якість життя прирівняно до рівня життя у аспекті соціальних гарантій та оцінки ефективності державної соціальної політики.

Науково-прикладна диференціація понять "рівень" та "якість життя" також перебуває на стадії становлення. Окремим підтвердженням цього слугує позиція Р.Х. Ягудіна [11]: "...рівень життя і якість життя відображають відповідно кількісну і якісну сторони стилю життя людини у всіх аспектах і проявах його життєдіяльності", та Ф.В. Узунова [12]: "...рівень життя населення — це кількісна і якісна характеристики ступеня досягнення компонент життя людини, а якість життя — якісна характеристика ієрархії значення задоволення його складових компонентів" із чим важко погодитися. Основним аргументом проти такого поділу є визначення ООН у "Програмі розвитку" саме чисельних показників, що характеризують якість життя: тривалості життя, освіти (зокрема, рівень письменності населення і медіанний рівень освіти), рівня ВВП на душу населення.

Проведена науковцями термінологічна інтерпретація категорії "якість життя" визначає, у першу чергу, процеси задоволення різних потреб людини. Так, В.В. Дробишева

та Б.І. Герасимов [1, с. 23] визначають якість життя як "...комплекс характеристик життєдіяльності людини, групи людей і населення у цілому, що зумовлюють їх оптимальне протікання в конкретний час і в певних умовах та забезпечують адекватність їх параметрів основним видам діяльності і потребам людини". А.М. Ткачев та Є.В. Луценко [13, с. 35] розкривають зміст якості життя як комплексного поняття, що "...у зіставній у просторі і часі формі, відображає ступінь задоволення матеріальних, культурних і духовних потреб людини, оцінювану як за рівнем задоволення людиною власним життям, згідно її суб'єктивної самооцінки, так і вимірювану компетентними та інформованими фахівцями за набором об'єктивних показників". В.М. Бобков [5, с. 26] стверджує, що якість життя — це "...різноманітність здібностей і задоволених потреб людини, соціальних груп і суспільства в цілому, які визначають їх розвиненість і благоустрій".

Заслугує окремої уваги визначення, запропоноване академіком Є.Є. Задесеніцом та ін. [14, с. 39] "Якість життя — це системне поняття, що визначається єдністю його компонент: самої людини як біологічної та духовної істоти, її життєдіяльності і умов, у яких вона проживає". Саме внесення в рамки поняття якості життя умов життєдіяльності дозволяє перейти до аспекту управління зазначеною категорією, зокрема аспекту регіонального управління. На підтвердження цього виступає К.В. Панкратова [6] з пропозицією пов'язувати якість життя виключно із сукупністю необхідних і достатніх умов для реалізації належної життєдіяльності людини у соціумі, що є прямим наслідком соціального розвитку регіону, пов'язаного із ефективною діяльністю владних інституцій.

З іншого боку, процеси управління регіональними соціально-економічними системами тією чи іншою мірою торкаються більшості сторін життєдіяльності індивіда. Однак, вводячи у процес управління поняття якості життя, цілком зрозуміло, що мова йтиме про його новий об'єкт — "якість". Саме у даному аспекті Б.В. Бойцов та ін. [15, с. 35] вважають необхідним розглядати дану категорію "як системну цілісність, яка відображається через складну структуру взаємозв'язків її складових: якість природного середовища, якість здоров'я популяції, якість освіти, якість культури".

Узагальнюючою особливістю термінологічного становлення якості життя є вплив двох підходів: об'єктивістського (що досліджує об'єктивні умови існування індивіда) та суб'єктивістського (суб'єктивна оцінка індивідом задоволеності своїм життям та його умовами). Однак, незважаючи на пропагування інтересів окремого індивіда, категорію "якість життя" слід розглядати як якість життя колективного суб'єкта, що агрегує якість життя кожного громадянина (у нашому випадку мешканця регіону) [14, с. 39].

Беручи за основу підхід, згідно якого регулювання якості життя — це "ціленаправлена дія на політичні, економічні, господарські, соціальні і культурні процеси" [13, с. 42], було запропоновано авторську модель системи регіонального управління якістю життя (рис. 1).

Суб'єктами управління якістю життя у моделі (рис. 1), безперечно, визначено інституційну систему (систему органів публічної влади — органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, громадських організацій). Участь громадських організацій у процесах управління якістю є принциповою із позиції технології тотального управління якістю (TQM) [1, с. 76]. Складові суб'єкта управління взаємодіють між собою шляхом правових норм ієрархічного підпорядкування та делегування повноважень (примітка авт.: взаємодії та впливи різної природи на рис. 1 відображено у вигляді різного типу стрілок).

Складові суб'єкта формують систему цілей, прямо чи опосередковано пов'язаних із покращенням якості життя.

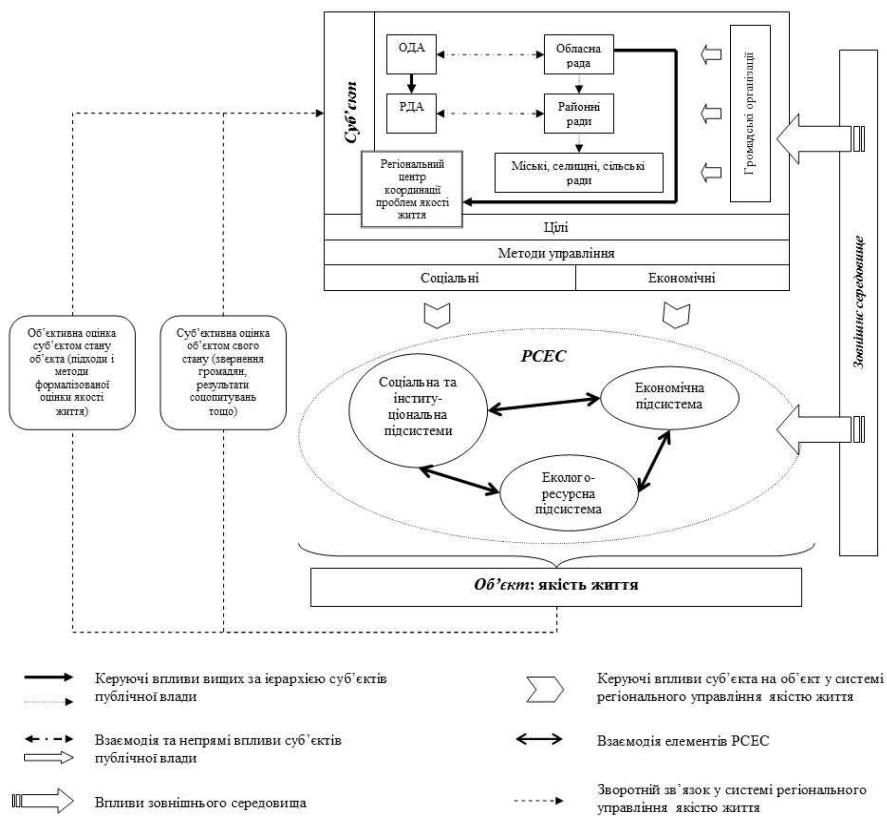
Цілі (проблеми) можуть відображатися у вигляді "дерева цілей", вершини якого визначаються блоками [16]: якості освіти (подолання проблем низької оплати праці освітян, низької якості навчання різним спеціальностям, недостатнього обсягу інвестицій у освітню та наукову сфери тощо), тривалості життя (подолання проблем низької якості продуктів харчування, поганих житлових умов, низької якості медичного обслуговування, низької заробітної плати тощо), економічної діяльності регіону (подолання проблем низької культури ринку, низького рівня валового регіонального продукту, низького рівня оплати праці найманих працівників, неефективного використання ресурсної бази тощо) та ін. У свою чергу, цілі можуть класифікуватися на довго-, середньо- і короткострокові та входить до регіональних програм розвитку. Безперечно, існує потреба диференціації загальних цілей на конкретні підцілі компетенцій складових суб'єкта, що є складною задачею регіонального управління.

Наступною ланкою моделі системи управління якістю життя населення (рис. 1) є реалізація визначених цілей регламентованими методами управління, що веде до формування керівних впливів суб'єкта на складові регіональної соціально-економічної системи (РСЕС). Окрім традиційно вживаних у регіональному управлінні соціальних та економічних методів, можуть використовуватися безпосередні методи управління якістю (удосконалення систем управління якістю в організаціях та на підприємствах, планування та прогнозування якості життя, наукові підходи до управління якістю тощо).

РСЕС у моделі системи регіонального управління якістю життя (рис. 1) інтерпретується як взаємодія підсистем: соціальної, інституціональної (правила, норми, звички поведінки людини в різних аспектах: економічному, соціальному, культурному тощо), економічної та еколого-ресурсної. Крім цього, саме вплив суб'єкта не тільки на виокремлені підсистеми РСЕС, а й на їх взаємодію повною мірою може відповідати потребам цілей управління якістю життя (наприклад, згадуваний вище аспект потреб належних умов життєдіяльності є наслідком належної організації взаємодії усіх трьох підсистем РСЕС).

Стан РСЕС визначає стан об'єкта управління — якість життя населення регіону. Більше того, принциповим є той факт, що якість життя визначає також і якість функціонування та взаємодії складових суб'єкта (зазначене відображено на рис. 1 у вигляді фігурної дужки над прямокутником об'єкта).

Інформація про стан об'єкта подається шляхом каналів зворотного зв'язку до суб'єкта. Наявність двох каналів зворотного зв'язку відображає два підходи до оцінки якості життя: об'єктивістський та суб'єктивістський. Згідно першого підходу, канал зворотного зв'язку відображає процес ініціації, аналізу (обробки тими чи іншими чисельними методами) та моніторингу суб'єктом параметрів РСЕС, що можуть нести інформацію про якість життя. Другий підхід, суб'єктивістський, відображає аналіз суб'єктом ініційованої соціумом регіону (соціальною підсистемою РСЕС) інформації про його суб'єктивну оцінку якості життя, переданої

Рис. 1. Модель системи регіонального управління якістю життя

каналом зворотного зв'язку у вигляді звернень громадян, результатів соціопитувань, повідомлень преси тощо. Зрозуміло, що перший канал зворотного зв'язку передає чисельну (калориметричну) інформацію, другий — якісну. Однак їх поєднання повною мірою забезпечує відображення стану справ якості життя в регіоні, що є запорукою ефективного функціонування системи управління якістю життя.

Функціонування суб'єкта та об'єкта відбувається під дією безперервного впливу зовнішнього середовища (рис. 1). Його прояви на суб'єкт можуть містити управлінські впливи (у т.ч. ті, що мають безпосереднє відношення до "якості життя") вищих за ієрархією гілок виконавчої влади, дію нормативно-правового поля, рекомендації міжнародних організацій сирового стандартів якості життя тощо. Вплив зовнішнього середовища на об'єкт відображає прояви економічних глобалізаційних тенденцій, ресурсного обміну із іншими РСЕС, міграційні процеси тощо.

Безперечно, ключовою ланкою моделі (рис. 1) є організація процесу достовірної та оперативної оцінки показників якості життя. Не менш важливим є процес донесення даної інформації до кожного елементу суб'єкту (ОДА, РДА, обласних, селищних та сільських рад) системи управління якістю у формі, що відповідає колу аналітичних задач системи цілей. У зв'язку із цим бажаною є диференціація даної інформації не тільки вертикально — за рівнями учасників регіонального управління (у нашому випадку обласним, районним, селищним, сільським), але й диференціація горизонтально — за сферами повноважень та діапазоном застосовності регламентованих методів впливу на РСЕС. Зрозуміло, що така диференціація є нічим іншим, як підтримкою процесу формування та реалізації цілей у системі управління якістю.

Вводячи у блок зворотного зв'язку процес моніторингу стану РСЕС, слід зазначити, що на загальнодержавному рівні його реалізує Департамент регіонального розвитку Міністерства економіки України, у складі якого функціо-

нує відділ моніторингу розвитку регіонів, що вирішує завдання, насамперед, аналізу тенденцій соціально-економічного розвитку регіонів. На регіональному рівні такі завдання виконують головні управління економіки, що входять до складу ОДА. Ці структурні підрозділи аналізують стан та тенденції розвитку області, виконують роботи з прогнозування та підготовки програм розвитку, забезпечують стратегічне планування розвитку регіону [17, с. 38]. Беручи до уваги регіональний рівень, варто зазначити, що приналежність головних управлінь економіки до ОДА не сприяє незалежності оцінки "якості життя" і не відповідає потребам зазначеної вище диференціації та аналізу інформації отримуваної каналами зворотного зв'язку. Більше того, узагальнення суб'єктивної оцінки головному управлінню економіки практично не під силу (наприклад, потреби узагальнення та аналізу звернень громадян до складових суб'єкта (рис. 1)). Із іншої позиції, отримувана на виході каналів зворотного зв'язку інформація повинна розподілятися між складовими суб'єкта, що сприяє "штучній" залежності органів місцевого самоврядування від апарату ОДА в процесі управління якістю життя. Одним із шляхів подолання зазначених проблем може слугувати введення у систему регіонального управління якістю Регіонального центру координації проблем якості життя. Ідея зазначених центрів не є новою, зокрема висувалась російськими науковцями О.І. Бетіним, Б.І. Герасимовим, В.В. Дробышевою та ін. [16].

Цілком прийнятним є підпорядкування зазначеного центру обласній раді. Головними цілями функціонування Регіонального центру координації проблем якості життя повинна бути координаційна (описані вище потреби диференціації інформації каналів зворотного зв'язку) та науково-методична (потреба врахування значного динамізму як "якості життя", так і інструментів її регулювання) робота проблем якості. Однак впровадження зазначених центрів вимагає, насамперед, нормативно-правового врегулювання понять "рівень життя" та "якість життя" як цільових категорій регіонального управління.

ВИСНОВКИ

Нормативно-правова та теоретико-методологічна інтерпретація понять "рівень життя" та "якість життя" перебуває на стадії становлення. Категорія "якість життя", незважаючи на високі соціальні пріоритети сьогодення, не є однозначно віднесеною до цілей регіонального управління. Крім цього, на регіональному рівні відсутня система управління якістю життя. Ключовою ланкою синтезу зазначеної системи може бути формування підпорядкованих обласній раді Регіональних центрів координації проблем якості життя. Діяльність центру дозволить покращити оцінку органами місцевого самоврядування соціального стану в регіоні, посилити контроль за виконанням адміністраціями делегованих повноважень, сприятиме утвердженню основ публічного управління в регіоні.

Як перспективи подальших досліджень слід розглядати розробку методик оцінки та диференціації показників якості життя відповідно до цільових задач забезпечення соціально-економічного розвитку регіону суб'єктами регіонального управління.

Література:

1. Дробышева В.В. Интегральная оценка качества жизни населения региона: монография / В.В. Дробышева, Б.И. Герасимов. — Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2004. — 108 с.
2. Уровень жизни населения: понятия, индикаторы, ситуация в России [Электронный ресурс] / Центр макроэко-

номического анализа и краткосрочного прогнозирования. — М., 2009. — Режим доступа: http://www.forecast.ru/_ARCHIVE/PROJECTS/URG/URG.pdf. — назва з титул. екрану.

3. Современный Энциклопедический словарь. — М.: Изд. "Большая Российская Энциклопедия" (ОСР Палек, 1998), 1997. — 1100 с.

4. Энциклопедия государственного управления в России: — В 2 т. / Под общ. ред. В.К. Егорова. Отв. ред. И.Н. Барциц. Том II. Отв. ред. И.Н. Барциц. — М.: РАГС, 2008. — 520 с.

5. Бобков В.Н. Методологический подход всероссийского центра уровня жизни к изучению и оценке качества и уровня жизни населения / В.Н. Бобков // Вестник ВГУ (Серия: Экономика и управление). — 2009. — № 2. — С. 26—36.

6. Панкратова Е.В. Комплексная методика оценки качества жизни региона / Панкратова Е.В. // Вестник ИГЭУ. — 2009. — Вып. 1. — С. 31—37.

7. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року із змінами, внесеними законом України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV. — К.: Видавничий дім "Скіф", 2006. — 48 с.

8. Закон України "Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії": за станом на 5 жовтня 2000 р. / Верховна Рада України. — Офіц. вид. — К.: Відомості Верховної Ради України. — 2000. — №48. — С. 409.

9. Про затвердження "Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року": за станом на 21 липня 2006 р. / Кабінет міністрів України. — Постанова №1001. — Київ, 2006. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1001-2006-%EF>. — назва з титул. екрану.

10. Закон України "Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки": за станом на 9 січня 2007 р. / Верховна Рада України. — Офіц. вид. — К.: Відомості Верховної Ради України, 2007. — №12. — С. 102.

11. Ягудин Р.Х. Регулирование качества жизни в трансформационной экономике: автореф. дис. на соиск науч., степеня канд. эк. наук: спец. 08.00.01 — Экономическая теория / Р.Х. Ягудин. — Казань, 2009. — 31 с.

12. Ф.В. Узунов Оцінка рівня і якості життя населення: автореф. дис. на здобуття наук., ступеня канд. эк. наук: спец. 08.09.01 — демографія, економіка праці, / Узунов Ф.В. Харк. держ. економ. ун-т. — Харків, 2004. — 19 с.

13. Ткачев А.Н. Качество жизни населения, как интегральный критерий оценки эффективности деятельности региональной администрации / А.Н. Ткачев, Е.В. Луценко // Научный журнал КубГАУ. — 2004. — № 2 (4). — С. 30—44.

14. Задесенец Е.Е. Методология измерения и оценки качества жизни населения России / Е.Е. Задесенец, Г.М. Зараковский, И. В. Пенова // Мир измерений. — 2010. — №2. — С. 37—44.

15. Бойцов Б.В. Качество, принципы, структура и управление / Б.В. Бойцов и др. — М.: АПК, 1997. — 365 с.

16. Экономический анализ системы управления качеством жизни / О.И. Бетин, Б.И. Герасимов, В.В. Дробышева и др.; под науч. ред. д-ра экон. наук, проф. О.И. Бетина и д-ра экон. наук, проф. Б.И. Герасимова. — Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2007. — 148 с.

17. Посібник з моніторингу та оцінювання програм регіонального розвитку / Лендьял М., Винницький Б., Ратейчак Ю., Санжаровський І. За ред. Санжаровського І., Полянського Ю. — К.: К.І.С., 2007. — 80 с.

Стаття надійшла до редакції 12.08.2010 р.